

самых заметных проявлений современной культуры, массовая литература одновременно остаётся теоретически малоосмысленным феноменом. Можно констатировать, что на сегодняшний день в западной и отечественной научной литературе отсутствует единое, устоявшееся мнение об эстетическом и культурологическом определении концепта массовой литературы.

Ключевые слова: массовая литература, высокая литература, литературный процесс, популярная культура, формульная литература, канон.

Tytiuk A.K. Mass literature: poetics and features of functioning.

The article is devoted to the study of mass literature, as the actual phenomenon of contemporary fiction, its place and role in the modern literary process and its functioning are analyzed. The problem of the correlation of mass and experimental literature is in the center of attention. It is emphasized that today it is impossible to distinguish clearly mass and elite literature. An attempt is being made to consider the mass literature in opposition to the elite, popular and middle-literature. The author gives an overview of critical works of national and foreign researchers devoted to the phenomenon of mass literature, which becomes an integral part of the literary process of the XX–XXI centuries. But being one of the most prominent manifestations of modern culture, mass literature at the same time remains a theoretically badly comprehended phenomenon. We can state that today in the western and national scientific literature there is no single established opinion regarding the aesthetic and cultural definition of the concept of mass literature.

Key words: mass literature, elite literature, literary process, popular culture, formula literature, canon.

УДК 821.161.2-1.09«192/194»

О. В. Шаф

Дніпро

РОЗЛУКА З КОХАНОЮ ЯК МАСКУЛІННИЙ ЛІРИЧНИЙ СЮЖЕТ

У статті розглядається специфіка художньої експлікації в українській ліриці ХХ століття (М. Рильський, В. Сосюра, В. Свідзінський, Д. Павличко та інші) теми розриву любовних взаємин, зокрема мотивів розлучення з обраницею, розчарування в ній. Мета і завдання студії зумовлені потребою висвітлити гендерно-психологічні причини актуалізації в маскулінній ліричній свідомості цієї теми, що здебільшого репрезентована в ліриці чоловічого авторства й не здобула ще літературознавчого осмислення під зазначеним проблемним кутом. Методологічну базу дослідження, окрім традиційних літературознавчих методів, складає психоаналіз, зокрема теорія Зігмунда Фрейда про едипів комплекс, у якій обґрунтоване амбівалентне синівське ставлення до матері, екстрапольоване згодом і на любовні об'єкти. У статті визначено психогенні спонуки до переривання інтимних стосунків з коханими особами в маскулінній ліричній свідомості: прагнення реваншу та страх (узалежнення від них, втрати маскулінності – «кастрації»), а також маскулінні стратегії художньої репрезентації небажаних любовних взаємин, зокрема творення образу жорстокої, підступної, хтивої обраниці, акцентування несерйозності й нетривалості закоханості.

Ключові слова: українська лірика ХХ століття, маскулінна лірична свідомість, єдинів комплекс, тема розлуки з коханою.

На широкому матеріалі української лірики ХХ ст. помітна гендерно-психологічна відмінність художнього вираження перспективи любовних взаємин – у маскулінній ліричній свідомості вони мають меншу, ніж у фемінінній, сенсожиттєву цінність, отже, легше перериваються, не так часто є предметом спогадів, причиною депресивного стану. «Несерйозне» ставлення чоловіцтва до любові, що провокує й тиражування об'єктів зацікавлення, приписує йому й чинна гендерна культура. Продуковані нею стереотипи щодо чоловічої непостійності й душевної черствості не суперечать даним гендерної психології (Є. Ільїн, Т. Бендас, І. Кон та ін.) про особливості інтимних почуттів представників маскулінного психотипу (серед них, зрозуміло, є й жінки). Виражені в ліриці об'єктивні гендерні відмінності в оцінці, прагматиці, реалізації інтимних взаємин виступають диферентом ліричної свідомості, творчої стратегії, що зумовлює актуальність їхнього розгляду.

Гендерне літературознавство, яке досліджує гендерні особливості творчості, лише формується в Україні й представлене роботами, де фрагментарно висвітлено маскулінну / фемінінну творчу манеру здебільшого в прозі (Н. Зборовська, М. Варикаша, С. Філоненко та ін.). Гендерне вивчення лірики слабо прогресує в Україні передусім через її «суб'єктоцентрований», психологічний, особистісний план, з гендерної перспективи ще не освоєний. Тема любовних взаємин в українській ліриці ХХ століття висвітлена в різних смислових ракурсах у величезному корпусі наукових студій, але гендерно-психологічний аспект їхні автори оминають, як і «незручну» тему любовного розриву, що руйнує романтичний «флер» кохання як однієї з найвищих цінностей. Спроба з'ясувати гендерно-психологічні стимули до переривання любовних взаємин, їхнього уникання, недооцінювання в маскулінній ліричній свідомості на матеріалі української лірики ХХ століття є метою цієї статті, що зумовлює і її новизну.

Основний методологічний інструментарій для розгляду запропонованої теми дає психоаналіз, бо обґрунтовує в маскулінній психіці: а) проєкцію на образ коханої синівських (едипових) почуттів до матері; б) «запобіжну» культурно табуйованим лібідозним імпульсам сепаративну синівську стратегію, що зумовлює негативізацію материнської фігури як жорстокої, підступної, хтивої, фруструючої, смертоносної («продуктом» такої стратегії у світовій культурі є образи Пандори, Цирцеї, Юдифі, Саломеї та ін.). Амбівалентні (не лише любовні, а й ворожі) почуття до материнської фігури властиві, за З. Фройдом, М. Кляйн, Дж. Рейнгольдтом та ін., особам обох статей, але едипів конфлікт гостріше переживають хлопчики внаслідок сильнішого кастраційного страху через загрозу батькової помсти за любов до матері [5, с. 315, 320–321]. Кастраційний страх посилює психічне напруження синівсько-материнських взаємин (неможливість реалізації любові через страх), яке «запрограмує» і маскулінну життєву програму, зокрема й ставлення до особи іншої статі, до коханої, у постаті якої часто «реінкарнована» материнська фігура.

Мотив бажаної розлуки з жінкою зафіксований у поезіях П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, Д. Павличка, Б. Олійника, Б. Бойчука та ін., де семантично розкривається як спротив любовній залежності, зокрема й шляхом її заперечення, та як своєрідна «помста» жінці – або за її «нелюбов», або за її ініціативу любовного «поневолення». У поезіях юного М. Рильського поширений мотив легкої розлуки з коханою: «...Я так люблю з коханою балакати, / Прощаючись – прощаючись навек» [3, с. 331]. Несерйозність, «хвилинність» любові ліричного героя поезій «Ясно осики шумлять...», «Забула про мене давно ти...», «Розцвілися садки й одцвіли» відбивають ще ювеніальний погляд на любов, зокрема й компенсаторне бажання помститися обраниці за зневагу. Для ліричного героя заперечене ним кохання, однак, складає важливу віху його особистої історії. Не-маскулінна техніка вираження любовної ностальгії у творчості молодого М. Рильського зумовлена не лише віком наратора, а й декадансовою естетикою.

Ліричний герой В. Сосюри 1920–1930-х років (поезії «Не скажу я ні слова в останнє...», «Дівчина на розі», «Озеро і клени...» та ін.) – «рекордсмен» із розлучень, він легко кидає пасій, не приховує своїх зрад. Ініціюючи розлуку з жінкою, він бере реванш за своє не цілком успішне кохання, де він – «не перший» («Золотий ведмедик», «Моє сяйво погасло навіки...»), «не коханий» («Небо і хмари...», «Тебе любив, як вітер небо...»), покинутий («Ганна»), отже, фрустрований у своєму любовному потязі. Відсутність мотивації втрати кохання в усіх цих поезіях указує на те, що переживання фрустрації в ліричній свідомості породжені не пережитою ситуацією, а психічним (едиповим) досвідом – «І плакати хочеться мені, / немов ображеній дитині», – діагностує герой цей свій стан («Цвіте садок...» [4, с. 140]). Відсутній психічний дискомфорт від переривання стосунків і в ліричного героя Юрія Клена («Ти відійшла, й ні смутку, ані туги / Я не зазнав»), Б. Бойчука («Іди тепер сама / Хай сонце розбивається об крик твоїх грудей, / що плачуть спомином» («Мої стежки пересохли спрагою»)), І. Малковича («Я все давно позабував, / і в сні чужі не набивався» («Не озираючись»)).

У маскулінній ліричній свідомості ситуація розлуки з коханою часто супроводжується негативізацією її образу, приписуванням їй жорстоких, злих намірів у межах «реставрації» едипової синівської ворожості до материнської фігури. Обраниця ліричного героя поезії В. Свідзінського «Потопало сонце за житами...» звинувачує його в холодності й водночас «несвідомо» рве колоски. Цей її «жорстокий» жест став поштовхом для героя розірвати стосунки, бо «погасла радість межі нами», погасла любов. Дуже схожа ситуація експонована у відомій поезії Д. Павличка «Коли ми йшли удвох з тобою...»: лірична адресатка безжально стоптала пшеничні колоски, чим викликала неприємні, дратівливі переживання ліричного наратора, який спроектував її жорстокість і на власну персону: «...мені тоді здалося, / <...> Що то любов мою безмежну / Стоптали так необережно» [2, с. 125]. Підспудний смисл цієї поезії Д. Павличка раціоналізований в ідеї цінності хліборобської праці: син хліборобів природно болісно реагує на зневагу своєї обраниці до хліба. Однак дрібничковість «проступку» дівчини не співмірна його наслідкам у душі ліричного «Я» –

утраті любові. Глибинні психічні причини зміни ставлення до обраниці в тому, що герой асоціює себе зі стоптаним жінкою пшеничним колосом – і не безпідставно, бо в міфосвідомості колосся, народжені землею (матір'ю), є символом сина, якого має бути повернуто як жертву землі задля нового народження [1]. Ця міфоалюзія розкриває в поезії «віяло» смислів: а) перспектива «бути повернутим» у материнське лоно за аналогією повернення колоса землі для героя рівнозначна його жертвенній самовтраті в любові до жінки (її названо в поезії «моя струнка, солодка згубо»); б) пошук героєм наснаги для «опору» любовній залежності в активізованому ситуацією топтання колосків страху злої, каструючої матері; в) перенос ворожості до неї на жінку як джерело загрози любовної «залежності».

Психостратегія сепарації від жінки (матері) як своєрідного любовного «магніту», що загрожує Самості суб'єкта, тому постає жорстокою, «каструючою», оприявлена в поезії Д. Павличка «“– Ми будем просто як товариші...”» в деталі гострих жіночих підборів. Ця деталь означає загрозову й водночас привабливу жіночість – «Мов по душі простеленій моїй, / Ти йшла на гострих каблуках високих». Ліричний наратор його іншої поезії, «Чого ти мною так гордуєш...», погрожує нещирій коханій «вирвати серце» й віддати його матері, яка «знайде ліки» [2, с. 120]. У такому ліричному «сценарії» синівської фрустрації материнська фігура розщеплюється: негативні почуття образи, болю пов'язуються зі зрадливою коханою, вмотивовуючи розрив із нею, а образ матері ідеалізується як утілення безмірної любові. Бере реванш над покинутою жінкою, зловтішається розкаянням невірної і герой «Парубоцької балади» Б. Олійника, а також його поезій «Я проходжу...», «Був я вітром...».

Отже, тема розлучення закоханих, зокрема й внаслідок розчарування в обраниці, жорстокий та підступний, характерна для маскулінного художнього мислення, де енергетично наснажується спровокованими едиповою ситуацією особливостями маскулінного психотипу: а) прагненням до незалежності (від жінки, родини, стосунків); б) амбівалентним ставленням до жінки-як-Іншої, потяг до якої межує з дистанціюванням від жіночого світу; в) схильністю до полігамності; г) виконавчою «тривожністю», бо страх «не задовольнити» жінку блокує любовний потяг (іншими словами, краще розлучитися, ніж осоромитися). Не виключено, однак, що ліричний сюжет про розлучення відбиває біографічний досвід автора, віддзеркалює суспільні стереотипи про меншу залежність чоловіка від матримоніальної та репродуктивної перспектив любовних взаємин, про його сенсожиттєву реалізацію поза інтимним і приватним простором. Маскулічний ліричний сюжет про розлучення з коханою в силу названих факторів має стабільну сепаративну, реваншистську мотивацію попри стильову та ідеологічну еволюцію вітчизняної літератури.

Бібліографічні посилання

1. Нойманн Э. Великая мать. [Електронний ресурс] Касталия. Юнгианство, оккультизм, трансгрессия. – URL: <https://castalia.ru/perewody/yungianty-blyzhnij-krug/754-erih-poumann-velikaya-mat.html> (зчитано 15.02.17).
2. Павличко Д. Твори: В 3 т. / передм. В. Моренець / Д. Павличко. – К.: Дніпро, 1989. Т.1.: Поезії. / ред. О.С. Зелик. 501 с.

3. Рильський М. Зібрання творів у 20-ти томах / Гол. ред Л. М. Новиченко / М. Рильський. – К.: Наукова думка, 1983. Т. 1.: Поезії 1907–1929. Проза 1911–1925. – 536 с.
 4. Сосюра В. Вибрані твори в 2-х томах / М. Г. Жулинський (гол.ред.кол.); вступ.ст. В. Моренця; упоряд. післямов. С. Кальченка / В. Сосюра. – К.: Наукова думка, 2000. Т.1. Поетичні твори. – 648 с.
 5. Фрейд З. Собр. Соч. в 10-ти т. / под ред. М. Аграчевой и др. / З. Фрейд. – М.: ООО «Фирма СТД», 2006. Т.1. Лекции по введению в психоанализ и Новый цикл. – 608 с.
- Надійшла до редколегії 10 квітня 2019 р.*

Шаф О.В. Разлука с любимой как маскулинный лирический сюжет

В статье рассмотрена специфика художественной экспликации в украинской лирике XX века (М. Рильский, В. Сосюра, В. Свидзинский, Д. Павлычко и др.) темы любовного разрыва, в том числе и мотивов разлуки с любимой, разочарования в ней. Цель и задачи статьи обусловлены необходимостью осветить гендерно-психологические причины актуализации в маскулинном лирическом сознании этой темы, преимущественно представленной в лирике мужского авторства и ещё в литературоведении в этом проблемном ракурсе не изученной. Методологическую базу исследования, кроме традиционных литературоведческих методов, составляет психоанализ, в частности теория эдипового комплекса З. Фрейда, в которой обосновано амбивалентное отношение сына к матери, перенесённое впоследствии и на любовные объекты. Определены психогенные стимулы разрыва интимных отношений в маскулинном лирическом сознании: желание реванша и страх (зависимости от любимого человека, утраты маскулинности – «кастрации»), а также маскулинные стратегии художественной репрезентации любовных отношений, в частности образа жестокой избранницы, акцентирование несерьёзности и кратковременности влюбленности.

Ключевые слова: украинская лирика XX века, маскулинное лирическое сознание, эдипов комплекс, тема разлуки с любимой.

Shaf O.V. Divorcement with love as masculine lyric plot.

The article deals with the specificity of art explication of the theme of lover's divorcement, the motives of love relationship's interrupting, of disappointment in the lover in the Ukrainian Lyrics of XX th century (M. Rylsky, V. Sosura, V. Svidzinsky, D. Pavlychko and others). The goal and the tasks of this article are dictated by the necessity to learn the gender and psychological reasons of actualization of the theme of lover's divorcement in the masculine lyric consciousness. This theme is represented more often in the poetry written by men. It hasn't been investigated in this scientific aspect yet. The methodological base of the researching except of the traditional literary studies methods consists of psychoanalysis. In the Z. Freud's theory of Oedipus complex an ambivalent son's attitudes to his mother and their projection on relationships with women are justified. Such psychogenic incentives in the masculine lyric consciousness as satisfaction and fear of dependence of a lover, of emasculation are analyzed.

Key words: the Ukrainian Lyrics of XXth century, masculine lyric consciousness, Oedipus complex, the theme of lover's divorcement.